

РЕКОМЕНДАЦІЇ
ХІ Пленуму Правління Спілки економістів України
щодо перспектив, проблем і завдань розвитку
сфери туризму і рекреації в Україні.

Метою роботи чергового ХІ Пленуму Правління Спілки економістів України було обговорення актуальних проблем, перспектив та завдань розвитку сфери туризму і рекреації в Україні з урахуванням світового досвіду та зобов'язань України щодо імплементації законодавства ЄС в сфері туризму.

Учасники Пленуму особливу увагу приділили висвітленню місця туристично-рекреаційної галузі в економіці України та світу, аналізу стану і проблем її розвитку, зокрема в контексті реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Значна увага під час обговорення приділялася сучасним формам реалізації проектів у сфері туризму і рекреації, зокрема в частині транскордонного співробітництва, публічно-приватного партнерства, кластеризації, створення туристично-рекреаційних зон тощо.

Окремо дискутувалися питання забезпечення соціально-економічної ефективності інвестицій у розвиток туристично-рекреаційного потенціалу країни, розвитку окремих видів туризму, зокрема сільського, комунікативного аспекту стратегій просування туристичного продукту.

Учасники Пленуму констатували визначальну роль туризму для розвитку економіки України і створення позитивного іміджу України в світі, окреслили коло проблем, що впливають на розвиток галузі і мають бути вирішені за допомогою виваженої стратегічної політики, державної підтримки, сприяння місцевих громад і ефективного регіонального брендингу.

В сучасному глобальному світі пізнавальна діяльність людини зазнає постійного стресу внаслідок перенасиченості інформацією, внаслідок чого зростає роль реальних вражень, справжніх відчуттів в реальному світі. Природа, історична спадщина, культурні надбання, досягнення науки та міжкультурна комунікації стають життєдайним джерелом пізнання та самопізнання і першоосновою цивілізаційного розвитку людства. До числа найголовніших джерел пізнання світу, як і самого себе, людство, безперечно, відносить подорожі. При цьому метою подорожей можуть бути відпочинок, лікування, задоволення пізнавальних, у тому числі духовних потреб, ділове спілкування, освіта тощо. Людина мандрує з незапам'ятних часів, проте туризм як соціально-економічний феномен значною мірою асоціюється з індустріальним періодом розвитку людства і відрізняється від подорожей якісно і кількісно. Туризм все більше перетворюється в один із головних видів діяльності людини, в один із головних джерел інформації, в одну із головних потреб і цінностей життя.

Це підтверджується і низкою міжнародних актів в сфері туризму. Ще у 1980 р. у Манільській декларації зі світового туризму туризм було визначено як «діяльність, що має важливе значення в житті народів в силу безпосереднього впливу на соціальну, культурну, освітню і економічну сфери життя держав і їх міжнародні відносини». Гагська Декларація по міжнародному туризму 1989 року декларувала, що «туризм став явищем, яке увійшло в наш час в повсякденне життя сотень мільйонів людей, та основним засобом міжособистісних зв'язків, політичних, економічних і культурних контактів...», більше того «туризм є одночасно наслідком і вирішальним фактором якості життя в сучасному суспільстві».

Надзвичайно важливим є те, що робота Пленуму та обговорення винесеного на його розгляд питання «Про перспективи, проблеми і завдання розвитку сфери туризму і рекреації в Україні» відбувається у Міжнародний рік сталого розвитку туризму, яким був оголошений 2017 рік резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 4 грудня 2015 року. У резолюції визнається важливість міжнародного туризму, а також висловлене сподівання що ця подія сприятиме кращому взаєморозумінню між народами в усьому світі, підвищенню поінформованості про велику спадщину різних цивілізацій і забезпеченню кращого розуміння цінностей, притаманних різним культурам, сприяючи тим самим зміцненню миру в усьому світі. Міжнародний рік сталого розвитку туризму являє собою унікальну можливість для просування вкладу туристичного сектора в економічну, соціальну та екологічну стійкість, а також для підвищення обізнаності про справжні розміри і потенціал сектора туризму

Туризм виконує ряд соціальних та гуманітарних функцій в суспільстві, серед яких культурне збагачення, оздоровчий вплив природи, підвищення моральних і духовних якостей тощо. При цьому економічна діяльність у сфері туризму нерозривно пов'язана з туризмом як способом світогляду, з роллю туризму в забезпеченні прав і свобод людини, розвитку екологічно безпечного середовища, підвищенні культурного і освітнього рівня громадян, а також туризмом як духовною, ноосферною цінністю.

Туризм як галузь національного господарства відіграє винятково важливу в сучасних умовах соціально-економічну роль та є основою для формування туристичної індустрії.

Туристична індустрія являє собою складну систему, до якої входять власне туристичний продукт (послуга, тур); споживачі туристичного продукту та відповідних послуг; об'єкти туристичної галузі – фірми, що створюють і поширюють тур продукт, заклади та підприємства, що надають послуги з розміщення, харчування, перевезення; державні органи управління туристичною галуззю, навчальні та наукові заклади. У сфері туризму здійснюється торгівля як послугами, так і товарами. За оцінками фахівців, частка послуг у туризмі становить 75%, товарів – 25%. З розвитком та ускладненням організаційних процесів до індустрії туризму залучено підприємства торгівлі, страхові компанії, банки, підприємства зв'язку тощо. Типовими супутніми суб'єктами туристичної індустрії є рекламно-інформаційні компанії, міграційні організації, підприємства сувенірного бізнесу, спортивних товарів та товарів для відпочинку, індустрії розваг, компаній, що виготовляють та реалізують туристичний одяг, літературу, фототовари тощо.

Важливість сфери туризму для економіки й інших сфер суспільного життя будь-якої країни визначається, насамперед, його матеріальним і суспільним вкладом.

Як зазначається у доповіді Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО) Tourism Highlights 2017 у світі постійно зростає пропозиція туристичних продуктів, місць розташування та обслуговування туристів, що робить галузь привабливою для інвесторів та ключовою рушійною силою соціально-економічного прогресу завдяки створенню нових робочих місць та підприємств, зростанню експортних надходжень, та розвитку інфраструктури. Протягом останніх шести десятиліть туризм здійснює постійну експансію та диверсифікацію, стаючи однією з найбільших і швидко зростаючих галузей економіки в світі.

Згідно з даними ЮНВТО, кількість іноземних туристів, що прибувають, зросла з 25 млн осіб у цілому за 1950 р. до 278 млн у 2000 р., та 1 235 млн осіб у 2016 році.

За останні п'ять років міжнародний туризм зростає швидше, ніж міжнародна торгівля. У 2016 році міжнародний туризм, включаючи доходи в місцях відвідування та від пасажирського транспорту, склав 7% експорту всіх товарів і послуг (або 30% світового експорту послуг), що на один відсоток вище аналогічного показника 2015 року. В багатьох країнах, що розвиваються, туризм є найбільшою статтею експорту. Туризм стає все більш важливим компонентом експортної диверсифікації і надає можливість компенсувати зниження експортних надходжень у більшості сировинних і нафтоекспортуючих країн.

Кількість іноземних туристів, що відвідали інші країни (відвідувачі що залишилися на ніч) досягла в цілому 1 235 млн осіб у 2016 році, що на 46 млн осіб, або на 3,9% більше, ніж у 2015 р., хоча дещо помірніше приросту цього показника у 2015 р. (4,5%). Це був сьомий рік

поспіль зростання вище середнього в міжнародному туризмі після глобальної економічної кризи 2009 року (до речі, число іноземних туристів у 1 млрд осіб на рік було перевищено вперше у 2012 році).

Внаслідок зростання туристичних потоків відповідно зростає й рівень вкладу туризму у світову економіку. Всесвітня рада з туризму та подорожей (WTTC) у доповіді «Travel&Tourism Economic Impact 2017. World» наводить розмір прямого внеску (внесок галузей, які мають справу безпосередньо з туристами, включаючи готелі, ресторани, турагентів, авіалінії й інші послуги пасажирського транспорту) туризму і подорожей (T&T) у глобальний ВВП за 2016 рік (в цінах 2016 р. та з урахуванням курсових коливань) у розмірі 2 306,0 млрд дол. США, або 3,1% світового ВВП, і прогнозує його зростання до 3,8% у 2017 році, і у середньому на рік по 4,0% на період 2017-2027 років, що дозволить вийти на рівень 3 537,1 млрд дол. США, або 3,5% світового ВВП, у 2017 році.

Водночас, повний загальний внесок T&T, з урахуванням непрямого ефекту (включаючи загальний ефект від інвестицій, ланцюжків суміжних послуг та результат, обумовлений доходами у сфері туризму), у світовий ВВП склав у 2016 році 7 613 млрд дол. США, або 10,2% ВВП, і прогнозується його зростання на 3,6% у 2017 р. та на 3,9% щорічно на наступні 10 років до досягнення показника у 11 512,9 млрд дол. США, або 11,4% ВВП, у 2017 році.

Крім того, у сфері T&T за 2016 рік у світі створено 108,7 млн робочих місць (включаючи зайнятих у готельному бізнесі, туристичних агентствах, авіа- та інших видах транспортних пасажирських послуг), або 3,6% від загальної чисельності зайнятих. Згідно з прогнозними розрахунками WTTC щорічне зростання зайнятості у сфері туризму на найближчі 10 років дозволить у 2017 році досягти показника зайнятості у цій галузі на рівні 11,1% загальносвітової чисельності зайнятого населення.

Учасники Пленуму зазначили, що стрімкій висхідній тенденції розвитку туризму у світі сприяє цілий комплекс соціально-економічних та технологічних факторів: підвищення рівня загального добробуту населення, зміцнення середнього класу як основного споживача туристичних послуг, розвиток транспортної інфраструктури, зв'язку та комунікацій, зростання мобільності населення. Таким чином має місце глобальна тенденцію помітного посилення ролі туризму та курортів як однієї з основних галузей, що впливає на загальний стан і перспективи світової економіки.

Подібно до загальної світової динаміки зростає і роль туризму в національній економіці України. Дані опублікованої нещодавно доповіді WTTC «Travel&Tourism Economic Impact 2017 Ukraine» свідчать, що прямі надходження в Україну за 2016 рік від подорожей та туризму (T&T) склали 34,8 млрд грн (1,4 млрд дол. США), або 1,5% ВВП. Прогнозується зростання таких надходжень на 4,2% у 2017 році, і зростання у середньому на 2,8% щорічно протягом 2017–2027 рр. – до 47,9 млрд грн (1,9 млрд дол. США), або до 1,7% ВВП у 2027 році.

В той же час повний внесок від туризму в доход країни за 2016 рік склав 128,5 млрд грн (5,0 млрд дол. США), або 5,6% ВВП, прогнозується зростання такого внеску на 3,4% у 2017 р. та на 2,9% щорічно до 2027 р., або відповідно до 177,4 млрд грн (7,0 млрд дол. США), або 6,2% ВВП у 2027 році.

Протягом 2016 року у сфері подорожей та туризму України було безпосередньо задіяні 247,0 тис. робочих місць (1,3% загального числа зайнятих), а загальний вклад туризму у рівень зайнятості (включаючи робочі місця, безпосередньо не пов'язані з туризмом) у 2016 році склав 923,0 млн працюючих, або 5,0% загальної чисельності зайнятого населення країни. Очікується зростання зайнятості на 1,3% щорічно на найближчі 10 років, що дозволить досягти у 2027 році рівня загальної зайнятості у цій сфері до 1 092,0 млн працюючих (5,7% чисельності зайнятого населення).

Такі показники розвитку галузі туризму в Україні забезпечені відповідним приростом туристів у частині в'їзного та внутрішнього туризму. Так, за даними Адміністрації Держприкордонслужби, у 2016 році до України в'їхало 13,6 млн. туристів, що на 5,6% більше,

ніж у 2015 році. При цьому у 2015 році у порівнянні із 2014 роком в'їхало на 0,2 млн. осіб (1,3%) менше.

У 2016 році 95,3 % іноземних громадян прибули до України з приватною метою, що на 12,5 % більше ніж у 2015 році (89,4 %).

Спостерігається стабільний приріст виїзного туризму. Протягом 2016 року здійснили подорожі за кордон 24,7 млн українських туристів, що на 6,5 % більше, ніж у 2015 році. Протягом 2016 року 98,5% українських громадян подорожували до країн світу з приватною метою, що на 6,6% більше ніж у 2015 році.

Внаслідок запровадження безвізового режиму з ЄС очікується, що у поточному році Україна матиме помітний приріст виїзного туризму, що матиме наслідком зростання обсягу витрат громадян України за кордоном і актуалізує проблему політики заміщення таких витрат за рахунок розробки і пропозиції привабливих за багатьма ознаками внутрішніх туристичних продуктів та розвитку індустрії туризму, проведення ефективної маркетингової політики за кордоном та вдосконалення засобів мережевого індивідуалізованого залучення іноземних туристів в Україну.

За даними Державної фіскальної служби України обсяг надходжень від сплати туристичного збору, який є місцевим податком, у 2016 році склав 54,1 млн грн, що на 45,7 % більше ніж у 2015 році. При цьому його обсяг у 2015 році у порівнянні з 2014 роком зріс на 49,9 %. Найбільші обсяги надходжень припадають на м. Київ, Львівську, Одеську, Івано-Франківську та Закарпатську області, на які приходить 72,2% загальної суми збору по країні.

При цьому позитивну динаміку у зборі податкових платежів за останні роки показують практично усі види економічної діяльності, пов'язані з туризмом. Так, збір податків від діяльності готелів і подібних засобів тимчасового розміщування зріс з 395 млн грн у 2014 р. до 992,9 млн грн у 2016 р., або у 2,5 рази, і лише за один 2016 рік обсяг збору зріс на 55,7%. Збір від діяльності туристичних агентств зріс з 83,5 млн грн у 2014 р. до 119,3 млн грн у 2016 р., або на 42,9%, діяльності туристичних операторів, відповідно, з 108,5 млн до 175,4 млн грн, або на 61,7%. Водночас, обсяг зборів від надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів зріс з 1,1 млн грн у 2014 р. до 1,3 млн грн у 2016 р., або на 18,2%.

Оскільки сфера туризму пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей, її розвиток сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами. Крім того, туризм є одним із засобів реалізації зовнішньої політики держави та сприяє зменшенню диспропорцій платіжного балансу.

Учасники Пленуму відзначили глобальну роль туризму в світі як фактора забезпечення сталого розвитку. Програма цілей сталого розвитку, затверджена Генеральною Асамблеєю ООН у вересні 2015 р., включає туризм в якості пріоритету в таких цілях сталого розвитку, як «сприяння постійному, інклюзивному та сталому економічному зростанню, повній та продуктивній зайнятості та забезпеченню гідної роботи для всіх», «стале споживання та виробництво», та «збереження та стале використання океанів, морів і морських ресурсів для сталого розвитку».

Починаючи з Всесвітньої конференції по сталому туризму у Лансароті (Іспанія) у 1995 році поняття «сталий розвиток туризму» і «сталий туризм» постійно використовуються у керівних і звітних документах ООН і ЮНВТО. У документах ЮНВТО ці поняття почасти застосовуються як синоніми і фактично стали означати пріоритетний напрям діяльності цієї міжнародної організації.

Сталий туризм як глобальний світовий тренд керується дванадцятьма принципами, сформульованими ЮНВТО, серед яких економічна життєздатність дестинацій і туристичних підприємств; місцевий розвиток; якість зайнятості у туризмі; соціальна справедливість у розподілі вигод від туризму; доступний туризм; місцевий контроль в управлінні і розвитку туризму; добробут місцевих спільнот; культурне розмаїття; фізична цілісність міських і

природніх ландшафтів; біологічне розмаїття; ефективність невідтворювальних ресурсів; екологічна чистота. На останній 22-й сесії Генеральної асамблеї ЮНВТО, яка проходила у місті Ченду (Китай) з 13 по 16 вересня 2017 р. і в якій брали участь понад 1300 делегатів із понад 130 країн, зазначалося, що для поступального розвитку сектор туризму має усунути залежність між зростанням і нанесенням екологічної шкоди; боротися зі змінами клімату по усьому ланцюжку створення вартості в туризмі; щоденно точно і систематично вимірювати вплив мандрівників і просувати доступність туризму для всіх. Крім того мають бути забезпечені можливості отримання вигод від туризму всім громадам і попереджати його негативний вплив на їхні соціальні структури, займаючись вирішенням таких проблем як переповненість, захищати слабких від експлуатації в секторі туризму і вирішувати глобальні й такі, що виникають у секторі туризму, виклики в сфері безпеки, не притіняючи права людини, особливо право на свободу мандрівок і пересування.

Учасники Пленуму відзначають, що цей форум держав-членів ЮНВТО має історичне значення, оскільки на ньому було прийнято два важливих для розвитку туризму документи. Одним із них є Чендунська декларація про туризм і цілі у сфері сталого розвитку (складається з 19 статей), в якій підкреслюється потенціал сектора туризму в економічній, соціальній і політичній сферах.

Другим є дійсно історичний документ – Рамкова конвенція з етики туризму ЮНВТО (прийнята 15 вересня 2017 р.), яка заснована на Глобальному етичному кодексі туризму ЮНВТО, що включений у повному складі у статті 4-12 Конвенції. Це перша міжнародна угода в історії ЮНВТО, метою якої є сприяння розвитку відповідального, сталого і загальнодоступного туризму шляхом втілення в життя етичних принципів в туризмі. Завдяки Конвенції етичні принципи в туризмі набувають статусу юридично зобов'язуючих міжнародних норм для зміцнення етичної складової туризму. Цей документ охоплює обов'язки всіх зацікавлених сторін, що беруть участь у розвитку сталого туризму, і надає рамкову основу, яка рекомендує етичні і сталі методи роботи, зокрема стосовно права на туризм, свободи пересування для туристів, а також прав найманих працівників і фахівців.

Учасники Пленуму поділяють висловлену на сесії думку голови Всесвітнього комітету з етики туризму (ВКЕТ) Паскаля Ламі про те, що у нинішньому глобальному світі, де обсяг туристичного бізнесу дорівнює обсягам експорту тафти, харчів чи автомобілів, або навіть переважає їх, важливо намітити правові межі, що забезпечуватимуть відповідальний підхід до зростання і збереження сталості з плином часу. Туризм володіє потужним потенціалом, що має бути використаний на благо всіх і кожного

Забезпечення сталого розвитку туризму є неперервним процесом і вимагає постійного контролю над його впливом для прийняття профілактичних та/або коригуючих заходів кожного разу, як виникне в цьому потреба. Сталий туризм має також підтримувати високий рівень задоволеності туристів і гарантувати набуття ними значного досвіду, підвищуючи їхнє розуміння проблем сталості і просуваючи методи сталого туризму.

В цілому рекомендації щодо розвитку сталого туризму і практика управління сталим розвитком можуть бути застосовані у всіх типах туристичних destинацій, включаючи різні сегменти туризму, у тому числі й масовий. Принципи сталості стосуються екологічних, економічних і соціокультурних аспектів розвитку туризму, і для гарантії довгострокової сталості необхідно встановити баланс між цими трьома вимірами, що відповідає трьом базовим принципам сталого розвитку СОТ – економічна, соціально-культурна і екологічна сталість.

Важливою умовою розвитку сталого туризму є надані п.10.3. статті 10 Податкового кодексу України місцевим радам повноваження вирішувати питання щодо встановлення, зокрема, збору за місяць для паркування транспортних засобів та туристичного збору, що є одним із стимулів місцевих громад розвивати туристичну інфраструктуру та сприяти суб'єктам господарювання, задіяним у галузі туризму, у диверсифікації їхньої діяльності в частині видів туристичних продуктів, ефективності надання сервісних та супутніх послуг туристам, розвитку місцевого виробництва товарів, що використовуються у туризмі.

Учасники Пленуму наголошують, що актуальність концепції сталого туризму обумовлена також тим, що існує певний негативний соціальний та екологічний вплив туризму, пов'язаний зі зростанням злочинності, цін на житло, антропогенного навантаження на курортні території, забруднення довкілля, а за останні роки спостерігаються випадки використання туризму для терористичної діяльності та нелегальної міграції, що створює серйозні загрози не лише для спільнот приймаючих територій, але й для туристів. Критики туризму деколи називають його дерегулятором середовища проживання і економічної діяльності місцевого населення. Наприклад, переміщення трудових ресурсів з сілких місцевостей в туристичну сферу може призвести до скорочення працівників у сфері виробництва сільськогосподарської продукції. Іншим негативним наслідком туристичної діяльності є можливість імпорту інфляції через прибуття до країни чи регіону значної кількості іноземних туристів з високою купівельною спроможністю.

Учасники Пленуму відзначають, що непересічним наслідком розвитку туристичної галузі є розширене відтворення соціокультурного ландшафту країни. Враховуючи, що метою сталого розвитку є збереження потенціалу планети для майбутніх поколінь, спільна праця над поглибленим вивченням та відтворенням ресурсів та цінностей туризму сприятиме досягненню глобальних цілей людства.

Як наголошується у схвалених постановою Верховної Ради України від 13 липня 2016 р. №1460-VIII Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України», що відбулися 6 квітня 2016 року, Україна як держава, розташована в центрі Європи, з багатими природними ресурсами та самобутньою історико-культурною спадщиною має всі передумови для сталого розвитку економіки за рахунок надходжень від сфери туризму. Україна має великий потенціал, і володіє практично всіма курортними ресурсами: природними термальними водами, гідроресурсами, лікувальними грязями, хвойними змішаними лісами і морським узбережжям. В Україні налічується понад 125 тис. пам'яток археології та архітектури, сотні музеїв. У географічному центрі Європи перехрещуються майже всі європейські культури.

Учасники Пленуму відзначають, що за таких умов розвиток в'їзного та внутрішнього туризму здатен внести значний вклад в соціально-економічний розвиток країни. Він спричинить позитивний мультиплікаційний ефект на інші галузі економіки, і, в першу чергу, сферу послуг.

Предметом дискусії під час роботи Пленуму було питання повноти та ефективності державного стратегічного планування у сфері туризму. Парламентом та урядом в останні роки прийнято ряд важливих стратегічних документів. Зокрема, у Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. №168-р, зазначено, що Україна розташована у центрі Європи та має всі умови для належного розвитку економіки за рахунок туризму, проте суттєво відстає від провідних держав світу за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг.

У Плані пріоритетних дій Уряду на 2017 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. №275-р, туризму присвячені сім пунктів, у тому числі й пункт про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року в 2017 році. Такий план заходів затверджений наказом Мінекономрозвитку України від 30 червня 2017 р. №958.

Крім того у Середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. №275-р, зазначено, що його метою у довгостроковій перспективі є перетворення економіки України на висококонкурентну економіку, зменшення втручання держави в економічну діяльність, розвинута, високорентабельна та інтегрована у світовий ринок галузь туризму і курортів, а в середньостроковій перспективі план декларує проактивну позицію держави щодо розвитку сфери туризму і курортів, зокрема у найближчому часі передбачає сприяння інтернаціоналізації малого та середнього підприємництва і галузі туризму та курортів.

Важливим і показовим в контексті обґрунтованого і планового підходу до належної уваги держави до реалізації Програми Цілей Сталого Розвитку в Україні є підготовлена Мінекономрозвитку і представлена 15 вересня 2017 р. Урядом України Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна», в якій подана, зокрема, національна система ЦСР (86 завдань розвитку та 172 показники для моніторингу їх виконання).

Доповідь містить, зокрема, завдання, що відповідає тематиці роботи Пленуму, а саме: «забезпечити розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції» (завдання 11.6), індикатором виконання якого є кількість робочих місць у сфері туризму (середньооблікова кількість штатних працівників колективних засобів розміщування та суб'єктів туристичної діяльності України).

Учасники Пленуму поділяють як прогресивну і актуальну тезу Доповіді про те, що забезпечення зростаючих соціальних потреб населення України за рахунок ефективної економічної діяльності не має виходити за межі екологічної ємності довкілля. Саме моделі сталого виробництва і споживання (СВС) можуть забезпечити сталість розвитку суспільства. Основою національної політики має стати Десятирічна стратегія дій з переходу до використання моделей сталого споживання і виробництва (Ріо, 2012), яка є глобальною платформою для формування потенціалу і партнерства у сфері СВС.

Позитивною є чітка орієнтація на виконання завдань Доповіді на основі програмно-стратегічного планування за допомогою інструментарію відповідної національної стратегії, або секторальних та регіональних стратегій розвитку. При цьому серед пріоритетних програм, що передбачатимуться стратегією, окремо виділено програму розвитку сталого туризму.

Розв'язання глобального завдання – до 2030 року забезпечити розробку і здійснення стратегій заохочення сталого туризму, який сприяє створенню робочих місць, розвитку місцевої культури і виробництву місцевої продукції – реалізовуватиметься шляхом здійснення викладеного у Доповіді національного завдання (8.6.), яким розвиток туризму розглядається як один із численних напрямів для можливості реалізації потенціалу активної частини населення.

Учасники Пленуму відзначають позитивні для розвитку в Україні сталого туризму положення Доповіді щодо реалізації потенціалу набутого країною досвіду у сфері міжнародного партнерства на транскордонному рівні та співробітництва за такими напрямками, як розв'язання регіональних екологічних проблем, розвиток людських комунікацій (туризм, малий прикордонний рух), співпраця в науковій та освітній сферах тощо.

Учасники Пленуму звертають увагу на необхідність продовження процесу гармонізації українського законодавства в сфері туризму. Важливою умовою належної адаптації туристичної галузі до світових стандартів і вимог ЄС є дотримання вимог Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 р. №124-VIII, який визначає правові та організаційні засади розроблення, прийняття та застосування технічних регламентів і передбачених ними процедур оцінки відповідності, а також здійснення добровільної оцінки відповідності, зокрема і у сфері туристичної індустрії. Нині туристична галузь України працює з дотриманням ряду стандартів, що є добровільними, особливо тих, що прийняті за останні два роки і гармонізовані з міжнародними стандартами у сфері туризму, а в цілому в Україні налічується тридцять державних стандартів, пов'язаних з туризмом і туристичною індустрією.

Важливим кроком у напрямі становлення національної системи якості у сфері туризму, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національного туристичного продукту, зокрема у сфері доступного туризму, є два державні стандарти України, що введені з 1 червня 2017 року і гармонізовані з міжнародними та європейськими стандартами – ДСТУ ISO 17049:2017 «Доступне проектування. Застосування шрифту Брайля на інформаційних вказівниках, обладнанні та приладах», що визначає основні вимоги до шрифту Брайля, використовуюваного для вивісок, устаткування і приладів, включаючи параметри розміру шрифту Брайля і характеристики використовуваних матеріалів та керівні принципи для практичної реалізації та перекладу, та ДСТУ ISO 23599:2017 «Вироби для надання допомоги сліпим і людям зі слабким зором. Тактильні індикатори пішохідної зони».

Учасники Пленуму відзначили, що важливою ознакою відповідності вітчизняної туристичної галузі актуальним світовим напрямом розвитку туризму є приєднання України до Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї, які були ратифіковані Законом України від 16.12.2009 № 1767. З метою забезпечення реалізації прав і задоволення потреб осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами та з урахуванням принципів Конвенції постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 №706 затверджено Державну цільову програму «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року. Мінекономрозвитку рекомендовано суб'єктам господарювання, що здійснюють туристичну діяльність, дотримуватися принципів Конвенції про права осіб з інвалідністю та сприяти їх належній реалізації в Україні. Це сприятиме розвитку доступного туризму як однієї з невідмінних складових туризму в сучасному світі відповідно до міжнародних документів.

Учасники Пленуму звернули увагу на необхідність вдосконалення системи статистичних досліджень і аналізу туристських потоків. Нині статистика туризму охоплює широке коло даних, що збираються і аналізуються на національному і глобальному рівні для виявлення динаміки і структури туристичних потоків, впливу туризму на економіку країни, на платіжний баланс, а також для виявлення основних напрямків та тенденцій розвитку туризму з метою формування політики і планування розвитку його матеріально-технічної бази на перспективу, розробки ефективних методів просування туристичного продукту до потенційних споживачів.

Для аналізу стану і динаміки розвитку галузі туризму має бути налагоджена відповідна національна система статистики. На сьогодні в Україні приведено класифікацію видів економічної діяльності у сфері туризму до міжнародних вимог. Новий Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності» (ДК 009:2010), що введений у дію з 1 січня 2012 р. є ідентичним базовій міжнародній статистичній Класифікації видів економічної діяльності ЄС - NACE. У ньому туризм вперше представлений як окремий вид економічної діяльності (код 79).

З метою визначення вагомості туризму для національної економіки, обсягів туристичного споживання, економічної ефективності суб'єктів туристичної діяльності для держави та забезпечення якості туристичних послуг необхідно формувати статистичну інформацію щодо туризму в рекомендованій ЮНВТО системі сателітних рахунків, що передбачено урядовою Стратегією розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Система сателітних рахунків дає змогу оцінити внесок туризму в економіку країни, звести воедино безліч показників і зрозуміти зокрема, яка складова туризму у валовому продукті країни. У сателітних рахунках враховується все: не лише розміщення туриста, а й його витрати у магазинах, таксі, ресторанах, музеях і навіть сільськогосподарська продукція, яка вирощується спеціально з розрахунку на туристів.

Завдяки географічному розташуванню України і наявним природним багатствам вона має всі можливості для розвитку всіх видів туризму, зокрема екологічного, спортивного, паломницького, етнографічного, сільського, гастрономічного та багатьох інших. На думку учасників Пленуму сільський туризм є одним з найбільш пріоритетних напрямів туризму в Україні. Системний вплив сільського туризму на економіку сільських територій відбувається через різноманітні ефекти (економічний, соціальний, етнокультурний, особистісний, екологічний) та зв'язки з суб'єктами інших видів економічної діяльності. В результаті цих впливів утворюється синергія сільського туризму, що забезпечує багатофункціональний (диверсифікований) сільський розвиток.

Сьогодні в державі налічується значна кількість садиб, що надають послуги сільського зеленого туризму. Хоча потенціал розвитку даного виду туризму значно більший - у селах України налічується 6,3 млн. житлових будинків, з яких 98% - у приватній власності. Майже 1 млн. осель потенційно можуть приймати туристів. Середньорічна чисельність працездатного населення, що проживає в сільській місцевості, становить 6,4 млн. осіб, переважна частина яких частково зайнята. Кожне десяте особисте селянське господарство має можливість надавати

послуги у сфері сільського аграрного туризму, якщо розширити інтерес до сільського життя (атмосфери) – рибальство, збирання грибів, ягід, конярство і т.д.

Учасники Пленуму констатували, що особисті селянські господарства можуть стати провідною ланкою єдиної системи «виробництво екологічно чистого продовольства–рекреаційна діяльність–збереження природи й ландшафтів», і є всі підстави вважати, що в перспективі вони збережуться як функціонально значущий структурний елемент національної економіки і джерело розвитку сільських територій, перш за все через надання послуг сільського зеленого туризму.

На сьогодні діловий туризм залишається одним з перспективних в Україні напрямів туризму. Щорічно в світі здійснюється більше 100 млн бізнес-турів. Частка бізнес-туризму в світі, за оцінками експертів ВТО, становить майже 20%, а 50% доходів авіакомпаній та 60% доходів готелів становить обслуговування туристів саме цієї категорії. В зв'язку з цим зростає роль регіональних Торгово-промислових палат України та об'єднань підприємців в організації бізнес-форумів, конференцій, ділових заходів, які стосуються широкого спектру ділових інтересів їх учасників, в тому числі і туризму. Позитивним прикладом може бути останній Київський інвестиційний форум з питань туризму, який відбувся у 26 вересня 2017 року. Важливими ресурсами в сфері забезпечення ділового туризму володіють окремі регіони, зокрема Запорізька область, де створена і розвивається сучасна інфраструктура (бізнес-центри, конгрес-холи, виставкові центри тощо) для організації ділових заходів, проведення виставок, форумів, коопераційних бірж.

Учасники Пленуму відзначили, що в Україні створена потужна база підготовки кадрів у сфері туризму. За даними Мінекономрозвитку України, станом на червень 2017 року кількість навчальних закладів, що готують спеціалістів сфери туризму становить 193 од., з них вищих навчальних закладів (академії, університети, інститути) – 93 од. Підготовка кадрів відбувається за такими напрямками: «Туризм», «Готельно-ресторанна справа», «Готельне обслуговування», «Побутове обслуговування», «Організація обслуговування населення», «Ресторанне обслуговування», «Туристичне обслуговування». У 2016 році за відповідними напрямками до вищих навчальних закладів було зараховано 13 575 осіб, з них: на денну форму навчання – 9938 осіб, на заочну форму навчання – 3637 осіб.

Учасники Пленуму відзначили, що стратегічні напрямки розвитку туризму та відповідні заходи їх реалізації неможливо реалізувати без застосування належних сучасних організаційно-правових форм співпраці учасників ринку туристичних послуг, включаючи державу та окремих громадян. Мається на увазі, насамперед, застосування проектного підходу в розбудові туристичних об'єктів та інфраструктури з класичними етапами проектного планування і супроводу проекту протягом строку його життя.

Концепція проектного підходу є ефективною при розробці туристичного продукту, виходячи з його властивостей, серед яких називають нестійкість його якості і необхідність оновлення на всіх етапах його життєвого циклу.

Крім того, поєднання зусиль суб'єктів туристичної діяльності в реалізації стратегій розвитку регіонального туризму неможливо без застосування сучасних кластерних форм організації спільної діяльності, а також моделей державно-приватного партнерства. В Україні є численні приклади успішної реалізації кластерних моделей підприємницької діяльності (які були детально обговорені на IX Пленумі Правління Співки економістів України). Серед інших способів організації спільної діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг можна назвати такі як консолідація, інтеграція та договірні об'єднання.

Учасники Пленуму також відзначили, що соціальна направленість туристичного бізнесу забезпечується за допомогою відносин партнерства (зокрема, публічно-приватного) з клієнтами, суб'єктами господарювання, органами державної влади, місцевого самоврядування, недержавними організаціями, працівниками туристичних підприємств. Відносини відповідального партнерства, як показали дослідження, властиві практиці сучасних мережевих операторів туристичного ринку України. Формування механізмів державно-приватного

партнерства є актуальним в контексті туризму як фактора просування регіонів з метою розвитку окремих видів туризму.

Учасники Пленуму звернули увагу на те, що у нинішніх умовах господарювання туристична привабливість території залежить не тільки від її туристично-рекреаційних ресурсів, а й від конкретних комунікативних стратегій, що застосовуються з метою інформування туристів про переваги даної місцевості. Предметом таких стратегій є створення і просування на ринок брендів як окремих регіонів чи країни в цілому. Мова йде про брендинг як систематичний процес узгодження дій, поведінки, інвестицій, інновацій і комунікацій країни для реалізації стратегії конкурентної ідентичності. Сприйняття держав у системі координат брендів логічно призводить до їх рейтингування та утворення відповідних організацій, що займаються створенням позитивного іміджу держави та її регіонів. Учасники Пленуму наголосили, що найважливішою роботою в напрямку розвитку брендингу територій є філософсько-культурологічне осмислення культурних просторів: провінційних міст, мегаполісів, регіонів як функціональних утворень, символічно цілісних. Поряд з аксіологічними, архітектурно-естетичним, ландшафтним, антропологічним, соціологічним, синергетичним підходами важливим є семіотичний підхід, який базується на постулаті: культурний простір має символічний характер, обумовлений різницею різноманітних текстів, що відтворюють глибокі культурні смисли і розкривають ціннісно-нормативні системи різних культур.

Особливістю сучасного менеджменту у сфері туризму, як зазначали учасники Пленуму, є застосування системного бачення ланцюжка послуг «гостинність – туризм й рекреація – враження», що має розглядатися як можливість задоволення нових потреб людини у придбанні вражень. Це є проявом сучасної тенденції переходу від виробництва товарів й послуг до вражень та емоцій, які отримують клієнти, що свідчить про ознаки нової економіки – економіки вражень. До речі, в результаті проведеного у 2013–2014 рр. соціологічного опитування споживачів послуг сільського зеленого туризму визначено, що в основі попиту на відпочинок у сільській місцевості найбільший вплив справило виникнення необхідності людей споживати не більше товарів, а отримати більше «живих вражень та досвіду» (подорожі, що сприяють особистому зростанню та збагаченню знань про культуру та природу).

Учасники Пленуму назвали ряд прикладів успішного застосування сучасних стратегій та моделей розвитку туризму. Зокрема, позитивним прикладом використання кластерної моделі є створення в Диканському районі Полтавської області агротуристичного кластеру з використанням гоголівського бренду «Диканька», що навіть став вагомим чинником намірів щодо створення єдиної об'єднаної територіальної громади цього компактного району. Також мають місце пропозиції щодо об'єднання громад сільських рад сусідніх адміністративних регіонів, на території яких знаходяться туристичні об'єкти, пов'язані з життям і творчістю М.В. Гоголя.

Активну роботу щодо позитивного позиціонування Луганщини та розвитку сфери туризму та рекреації проводять члени Луганської обласної організації СЕУ разом з науковцями Інституту економіки та управління СНУ ім. В. Даля та Луганським відділенням Інституту економіко-правових досліджень НАН України. Прикладом результативності такої роботи може бути сприяння позитивному позиціонуванню Луганщини та розвитку нової сфери туризму – «громадського активізму» шляхом використання організованих Програмою розвитку ООН обмінних візитів, форумів та інших заходів, яких лише за 2016-2017 роки налічується понад 50.

Учасники Пленуму наголошують на тому, що для регіонів України, з їх давнім і самобутнім історичним та етнокультурним надбанням, особливо значення набуває розвиток і збереження народних кустарних промислів і ремесел, що може стати унікальним фактором конкурентоспроможного туристичного продукту в туристично-самобутньому аспекті.

Окремо відзначено важливі кроки держави щодо розвитку туризму в унікальному за своїми природними властивостями Карпатському регіоні, запорукою чого є приєднання України у лютому 2017 року до Протоколу про сталий туризм до Рамкової конвенції про охорону та

сталий розвиток Карпат, вчиненого 27 травня 2011 року в м. Братиславі представниками шести східноєвропейських країн – Чехії, Угорщини, Польщі, Румунії, Сербії та Словаччини.

Серед факторів сприяння розвитку туризму на регіональному рівні учасники також назвали удосконалення транспортного забезпечення за рахунок формування туристичних транспортно-логічних систем, які повинні ґрунтуватися на принципах раціональності, емерджентності, системності, ієрархії, формалізації та інтеграції.

Разом з тим, на думку учасників Пленуму, стабільне зростання туристичної галузі в Україні та інші позитивні тенденції розвитку туризму стикаються з рядом проблем, серед яких є як давні, так і актуалізовані нещодавно, без вирішення яких не варто сподіватися на реалізацію викладених вище стратегій, планів і програм, якими б змістовним вони не були.

Основна проблема розвитку туристичної галузі в Україні полягає, на думку учасників Пленуму, в незбалансованості потенціалу туристичної галузі України з рівнем інфраструктурного, кадрового та організаційно-правового забезпечення його реалізації. Суміжною з цим проблемою є відсутність цілеспрямованого поточного розвитку туристичних ресурсів як на державному, так і на громадському рівні. Незважаючи на велику кількість стратегій, концепцій, рекомендацій, державна підтримка туристичної галузі є недостатньою, і ця проблема з огляду на нерозвиненість основних інфраструктурних об'єктів не вирішується на місцевому рівні та зусиллями окремих підприємців.

Учасники Пленуму зазначають, що незважаючи на позитивну статистику останніх років, стан галузі туризму, подорожей і рекреації в Україні залишається на досить низькому рівні. Залишається нереалізованим потенціал курортно-рекреаційної сфери і туризму, що внесені до Переліку пріоритетних галузей економіки розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 р. № 843-р відповідно до Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць».

В цілому розвитку туризму на регіональному рівні приділяється недостатньо уваги, хоча регіони та територіальні громади мають стати основною ланкою розвитку внутрішнього туризму в Україні, як це має місце в інших державах світу.

До того ж, в різних регіонах України спостерігається несприятлива ситуація з раціональним використанням природо-ресурсного та рекреаційного потенціалу. Спостерігається необґрунтована монополізація санаторно-курортними закладами природо-рекреаційних ресурсів, що порушує гарантоване Конституцією України право громадян користуватися природними ресурсами включно з морськими та річковими узбережжями, перешкоджає розвитку мережі приватних закладів, нівелює переваги конкурентного середовища та призводить до зменшення попиту на послуги вітчизняної туристичної індустрії. Високий і стабільний попит на відпочинок на морському узбережжі Чорного моря спричиняє виснажливий спосіб використання його ресурсу. Екологічну ситуацію погіршують неврегульованість відносин власності та неконтрольованість приватної підприємницької діяльності з надання туристичних і санаторно-курортних послуг населенню.

Серед названих учасниками Пленуму проблем, особливо для внутрішнього туризму, слід виділити не лише низьку якість послуг вітчизняної туристично-рекреаційної індустрії, але й несправедливу та невиправдану ціну на такі послуги, неадекватну платоспроможності більшості населення країни. Крім того в окремих регіонах України, в т.ч. у традиційних туристично-рекреаційних центрах, мають місце процеси здрібнення готелів та інших місць тимчасового розміщення туристів, а також триває зменшення кількості та місткості санаторно-курортних і оздоровчих закладів.

Однією з центральних проблем розвитку туризму в Україні, як зазначили учасники Пленуму, є недостатність державної підтримки. З 2011 по 2016 рік Україна мала дефіцит державного бюджету, що коливався в межах від -0,56% (- 30 898,5 млн грн) у 2015 році до -4,60% (-72 030,5 млн грн) у 2014 році, на цьому фоні видатки консолідованого державного бюджету на охорону навколишнього природного середовища складали від 0,67% (3482 млн грн) у 2014 році до 1,11% (5594 млн грн) у 2013 році, що є явно недостатнім для освоєння, охорони, відновлення та відтворення природних ресурсів держави, зокрема її рекреаційно-туристичного

потенціалу. На жаль, така тенденція продовжується і у 2017 році, коли за шість місяців поточного року спостерігається профіцит державного зведеного бюджету, а видатки на охорону навколишнього природного середовища склали лише 0,6% від запланованих.

Певною мірою така ситуація викликана відсутністю в Україні спеціального центрального органу виконавчої влади (нині опікується туризмом і веде ліцензійний реєстр туроператорів надмірно перевантажене функціями і повноваженнями мегавідомство – Мінекономрозвитку України), який би забезпечував формування і здійснював державну політику у сфері туризму, курортів і використання ресурсів рекреації. При цьому фактично не виконує своїх функцій Координаційна рада з питань туристичної діяльності, створеної при Кабінеті Міністрів України.

Учасники Пленуму визнали недостатню увагу держави до організаційно-правової складової реалізації державних та місцевих стратегічних завдань і цільових програм розвитку туризму, особливо в частині застосування нових форм співпраці держави і приватного бізнесу для розбудови рекреаційно-туристичної діяльності в Україні та удосконалення відносин власності в рекреаційно-туристичному природокористуванні. Існуюче законодавче регулювання відносин власності на рекреаційно-туристичні природні ресурси є недосконалим, потребує наукового обґрунтування ознак та критеріїв, за якими рекреаційно-туристичні природні ресурси повинні перебувати виключно у державній власності і використовуватися лише державними підприємствами (наприклад, використовувати свердловини з лікувальною мінеральною водою має підприємство з державною формою власності, що дозволить встановлювати державні ціни та не збільшувати їх при реалізації води санаторіям, а також постачати мінеральну воду в першу чергу установам рекреаційної сфери, а потім – у роздрібний продаж тощо). Окремо потребують наукового обґрунтування та визначення критерії і ознаки, за якими рекреаційно-туристичні природні ресурси можуть бути в інших формах власності та використовуватися різними власниками основних факторів виробництва.

Учасники Пленуму відзначили, що зменшення в'їзного туристичного потоку і реалізації туристичних можливостей країни на внутрішньому і зовнішньому туристичному ринку викликано фінансово-економічною кризою, що загострилася останніми роками, і подіями, пов'язаними з анексією Автономної Республіки Крим та проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей. Прикладом цього може бути ряд розроблених туристичних продуктів для запровадження на території Луганської області, що стосувалися сільського зеленого, промислового, оздоровчого, пізнавального, спортивного та інших видів туризму, які залишилися нереалізованими внаслідок військових дій.

На сьогодні вітчизняна туристична галузь не в повній мірі використовує потенціал міжнародного досвіду розвитку туризму, зокрема досвіду країн ЄС в частині пакетних турів, особливості застосування яких визначені законодавством ЄС. Основною характеристикою пакета послуг у пакетних турах відповідно до Директиви ЄС №2015/2302 є те, що один оператор як організатор несе відповідальність за належне виконання комплексу послуг в цілому.

Залишається поза увагою також досвід забезпечення безпеки туристів, розвитку доступного туризму, а низькі доходи туристичних підприємств та брак бюджетних коштів не дозволяють належним чином розвивати інфраструктуру туристичної діяльності та об'єкти туристично-рекреаційного характеру, залучати відповідні інвестиції. Практично відсутня, на відміну від практики багатьох країн, державна підтримка зеленого та екологічного туризму.

Учасники Пленуму відзначають, що істотною проблемою розвитку сфери туристичних послуг в Україні також є низький рівень професійності і правосвідомості вітчизняних суб'єктів туристичної діяльності. Так, згідно з Ліцензійним реєстром суб'єктів туроператорської діяльності, що ведеться Мінекономрозвитку України, за станом на 30 серпня 2017 р. із 2550 туроператорів, представлених в реєстрі, з дотриманням вимог законодавства працюють лише 427, які у повному обсязі виконали вимоги ліцензійних умов, насамперед вимоги щодо гарантій фінансового забезпечення туроператора (як правило, сума гарантії складає 10 або 20 тис. євро).

В частині професіоналізму працівників туроператорів і турагентств недоліком є відсутність належного рівня комунікації між ним, а також із зарубіжними партнерами туристичної сфери.

Вітчизняні туристичні фірми часто не враховують сучасні тенденції персоналізації туристичних послуг. Згідно з опитуваннями близько 1600 туристів по всьому світу, проведеними наприкінці 2016 року деякими постачальниками технологій компанії Sabre Corporation для індустрії туризму і подорожей, зокрема технології продажу тарифів перевізників, з'ясувалося, що другим за значимістю фактором, що визначає вибір тієї чи іншої туристичної послуги, стали персональні промо-розсилки і спеціальні пропозиції, сформовані з урахуванням індивідуальних уподобань мандрівника. Врахування вимог щодо персоналізації швидко набуває ознак нового стандарту обслуговування туристів. Крім того, індивідуалізацію туристичних послуг можна здійснювати не лише з точки зору споживача послуг, але й з точки зору індивідуальних властивостей і ресурсів відповідної дестинації, використовуючи ресурси, які відрізняють її від інших територій.

Учасники Пленуму відзначають, що для підтримання стійкого і зростаючого попиту на туристичні послуги надавачі туристичних послуг мають враховувати і забезпечити позитивний вплив основних параметрів, що визначають якість послуг та рівень задоволення потреб туриста (житло, місце, ландшафт, екскурсійні програми, цінова карта) з тим, щоб активно формувати його мотивацію відвідати відповідне місце туристичної подорожі неодноразово в майбутньому, а це свідчитиме про туристичну конкурентоспроможність регіону.

Туризм, як особлива сфера господарської діяльності, що пов'язана з наданням специфічних масових послуг, не вимагає значних капіталовкладень та інших матеріальних ресурсів. Це, здебільшого, є причиною недостатньої уваги науки до цієї галузі, і на сьогодні бракує системних наукових досліджень закономірностей і засад розвитку туризму, зокрема в частині формування і здійснення інвестиційної політики в галузі, контролю якості туристичних послуг, які б відповідали реальній ролі туризму в національній економіці.

Більшість наукових досліджень туризму в Україні є занадто абстрактними, не відповідають практичним потребам. Недостатнім є дослідження значимості історичної та культурної спадщини країн в контексті її можливого використання для формування специфічних привабливих туристичних продуктів (системних турів), Мало уваги приділяється розробкам методик формування страхових фондів туристичних операторів та фінансових механізмів їх використання, практично відсутні дослідження в сфері безпеки туризму та актуарні розрахунки страхування ризиків в сфері туристичної діяльності. Не досліджується ефективність інвестицій в туристичну галузь, які, виходячи з практики країн, де цій сфері приділяється достатня увага, є одними з найбільш привабливих вкладень з точки зору віддачі і швидкості окупності. Проблемою, що також отримує мало уваги, є роль туризму в формуванні середнього класу, який вважається основним рушієм економіки, генератором соціальної активності та свідченням рівня доходів та якості життя у суспільстві.

Учасники Пленуму дійшли висновку, що розвиток туризму може стати локомотивом для відродження сталих темпів економічного зростання в Україні, поліпшення платіжного балансу країни, підвищення рівня зайнятості і доходів населення, забезпечення належної якості життя, збереження сільських поселень та історико-культурної спадщини, поширення позитивного іміджу України у світі.

Виходячи з викладеного, учасники XI Пленуму Правління Спілки економістів України, відаючи належне активним діям влади за останні два роки у справі формування прогнозно-планової основи розвитку туризму і рекреації в Україні відповідно до вимог законодавства ЄС та кращої світової практики у реалізації цілей сталого розвитку, висловили і схвалили наступні висновки, рекомендації та пропозиції.

1. Україна потребує формування і здійснення єдиної державної політики щодо запровадження прийнятних форм і прав власності на рекреаційно-туристичні природні ресурси з урахуванням їх соціальної значущості, унікальності, а також визначення на основі цього природних рекреаційних ресурсів як тих, що можуть перебувати лише в державній власності та

використовуватися державними підприємствами, так і тих, що можуть перебувати в інших формах і правах власності та використовуватися підприємствами приватного сектора економіки чи громадськими та іншими неприбутковими організаціями.

2. Потребує невідкладного удосконалення нормативно-правова база регулювання відносин з приводу реалізації форм і прав власності на рекреаційно-туристичні природні ресурси, що виникають між державою, власником, користувачами і третіми особами; формування договірних відносин між суб'єктами власності; вдосконалення системи плати за використання рекреаційно-туристичних природних ресурсів; мотивації природокористувачів до залучення рекреаційно-туристичних природних ресурсів до господарського обороту.

3. Має бути запроваджений на рівні підзаконного акту механізм встановлення та контролю виконання системи соціо-еколого-економічних обмежень щодо форм і прав власності у процесі використання, обміну та споживання природних рекреаційно-туристичних ресурсів.

4. Потребують законодавчого врегулювання процедури встановлення мінімально допустимих розмірів трансакцій державного управління при передачі у власність рекреаційних природних ресурсів, а також контролю та специфікацій форм і прав власності на природні рекреаційно-туристичні ресурси.

5. Потребує нормативного врегулювання порядок формування та впровадження системи нормативів щодо скидів і викидів забруднюючих речовин та лімітів споживання рекреаційно-туристичних природних ресурсів рекреаційно-туристичною сферою та іншими секторами економіки.

6. Запровадити рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері туризму і курортів ефективний механізм використання кадастрової інформації про рекреаційно-туристичні території та ресурси як екосистемну сукупність рекреаційних та інших природних ресурсів.

7. Доцільно сформувати і впровадити єдину систему економічного та економіко-екологічного моніторингу, контролю та експертизи стану основних фондів суб'єктів рекреаційно-туристичної сфери і їх впливу на природні рекреаційні ресурси, дотримання ними обмежень та обтяжень при використанні природних ресурсів, відомості якої мають використовуватися насамперед для своєчасного реагування на порушення обмежень щодо форм і прав власності на природний об'єкт та інтересів третіх осіб, для формування висновків про необхідність зміни форми, права або суб'єкта власності на природний ресурс з метою його збереження, відтворення та раціонального використання.

8. Потребує законодавчого врегулювання порядок створення організаційних механізмів доступу громадськості до оцінювання напрямів використання рекреаційно-туристичних природних ресурсів, шляхів їх здійснення, контролю над проведенням торгів, аукціонів, які стосуються природних ресурсів, зміни форм, прав та суб'єктів власності.

9. Доцільно створити спеціальний центральний орган виконавчої влади (наприклад, Державну службу у справах туризму і курортів України), який би забезпечував формування і здійснення єдиної державної політики у сфері туризму, використання природних ресурсів та розвитку рекреаційно-туристичної діяльності тощо на основі перерозподілу компетенції, прав, обов'язків і функцій існуючих державних органів з метою підвищення ефективності рекреаційно-туристичної діяльності. Для ефективної роботи такого органу управління необхідно вдосконалити існуючу інформаційну базу даних про використання природних ресурсів і стан рекреаційно-туристичної діяльності з позицій відносин власності на рекреаційно-туристичні природні ресурси та основні виробничі фонди суб'єктів господарювання. Ця інформація повинна містити не тільки економічну та грошову оцінку природного ресурсу, але й аналіз альтернатив його використання з позиції національної економіки.

10. Забезпечити законодавчу основу для державної підтримки традиційних кустарних промислів і ремесел регіонів України, зокрема Полтавщини, які становлять важливу складову для розвитку не тільки внутрішнього етнотуризму, але й в'їзного туризму з метою пізнання культурних надбань українського народу та збереження і відродження народних промислів у

площині включення їх до складу нових туристичних маршрутів, атракцій, мистецьких свят і подій та послуг сільського зеленого туризму та надання можливості народним майстрам презентувати свої вироби, включитися до регіонального туристичного кластеру, розвивати підприємство у сфері туризму (особливо зеленого) та більш широкий культурний обмін.

11. Внести зміни до Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року в частині відображення завдань щодо розвитку ринку послуг розміщення у сфері сільського зеленого туризму, що потребує додаткових та окремих зусиль з боку держави та всіх зацікавлених сторін, а також стосовно створення належних умов ведення сільського туризму, формування єдиної комплексної державної політики і нормативно-правового забезпечення цього виду діяльності, які б поєднували помірний протекціонізм зі стимулюванням приватної ініціативи та враховували обмежені бюджетні ресурси органів місцевої і регіональної влад і відсутність у них належних повноважень щодо використання таких коштів для самостійного фінансового й економічного стимулювання розвитку сільського зеленого туризму.

12. Для підвищення ефективності економіки вражень необхідно розробити і запровадити рішенням Уряду організаційно-економічний, фінансовий і правовий механізми її функціонування, поклавши в основу планування її розвитку: раціональне розміщення продуктивних сил регіону з урахуванням рекреаційних, історичних, етнічних особливостей території, створення відповідних інфраструктурних секторів, що забезпечують рекреаційно-туристичну сферу комфортними готелями, ресторанами, зонами відпочинку, зменшення негативного впливу на природні рекреаційні ресурси.

13. Пропонується визначити на державному рівні шляхи розробки й упровадження інструментів моніторингу факторів, що впливають на розвиток сталого туризму.

14.3 метою використання потенціалу євро регіонального і транскордонного співробітництва у сфері туризму пропонується розширити повноваження місцевих органів влади та територіальних громад, зокрема в частині зобов'язання їх розглядати і вирішувати питання розвитку сталого туризму як пріоритетні та ініціювати розробку і здійснення проектів розвитку різних, властивих відповідній території, видів туризму, туристичних продуктів, об'єктів туристичної інфраструктури та надати їм відповідні видаткові повноваження щодо використання бюджетних коштів на розробку таких проектів з використанням механізму публічних закупівель та на їх реалізацію спільно з суб'єктами господарювання на умовах публічно-приватного партнерства.

15. Започаткувати регіональні програми підвищення кваліфікації працівників сфери туризму і рекреації з питань менеджменту у туризмі, створення унікальних місцевих туристичних продуктів і їх пропозиції споживачам, організації сервісу та екскурсійно-логістичного супроводу туристів.

16. Покласти на економічні підрозділи посольств України обов'язки планування і здійснення цільової повномасштабної роботи по просуванню потенційних туристичних продуктів України на зарубіжних ринках з метою підвищення привабливості країни для іноземних туристів, популяризації України у світі, просуванню бренд-меседжу «Україна – країна, приваблива для туризму» та формуванню стійкої тенденції зростання обсягів в'їзного туризму, зокрема з використанням ресурсів і можливостей зарубіжних виставок, бізнес-форумів, конференцій та інших заходів, у тому числі на основі об'єднання зусиль органів державної влади, представників туристичного бізнесу та інституцій громадянського суспільства. Створення позитивного іміджу регіону чи країни має розглядатися сьогодні як одне з найбільш пріоритетних завдань державної політики і національної безпеки.

17. Необхідно налагодити комунікацію між центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері туризму та Мінкультури України з метою реалізації в Україні сучасних світових трендів у динамічному нарощуванні сфери культурного туризму, який здатен створювати специфічні можливості зайнятості, незалежно від місцезнаходження культурно-історичних об'єктів туристичного інтересу, стримувати міграцію із сільських регіонів, забезпечувати доходи для утримання і збереження об'єктів культурної спадщини, зміцнювати у приймаючих місцевих громад почуття патріотизму та власної гідності.

18. Потребує юридичного визначення поняття сільського зеленого туризму та правових засад надання відповідних туристичних послуг, а також врегулювання підстав і порядку надання державної підтримки цій формі діяльності сільських мешканців. Це має бути реалізовано шляхом внесення змін до спеціального Закону України «Про туризм». При цьому існуючий проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму (реєстр. № 2232а), прийнятий Верховною Радою у першому читанні, не придатний для реалізації цієї пропозиції з огляду на його юридичну недосконалість.

19. Визнати, що важливою передумовою розвитку вітчизняної сфери туризму є проведення цільових науково-прикладних досліджень закономірностей і методів управління процесом надання туристичних послуг і матеріально-інформаційними потоками з метою визначення «вузьких місць» в логістичному ланцюгу – як з позицій результативності роботи туристичної транспортно-логістичної системи, так із позицій раціоналізації витрат на утримання її окремих складових, та підготовки відповідних рекомендацій з примірним переліком показників ефективності функціонування туристичної транспортно-логістичної системи для використання суб'єктами туристичного бізнесу.

20. Необхідно розробити цільову державну програму з відповідними завданнями регіонального масштабу щодо розвитку інфраструктури туризму, за якістю, яка відповідає міжнародним стандартам, частині спорудження міні-кемпінгів, низькоповерхових (до 4-х поверхів) готелів, об'єктів громадського харчування, інших споруд житлово-побутового призначення, а також модернізації та утеплення існуючих таких об'єктів, з використанням енергозберігаючих конструктивних матеріалів з деревини (наприклад, CLT і WWCB-панелей) та поширених у багатьох країнах світу технологій спорудження пасивних і екобудинків, що забезпечують швидке виконання робіт, високу якість споруд та їх еколого- і енерго- ефективну експлуатацію.

21. Визнати, що однією із істотних умов конкурентоспроможності туристичного підприємства є наявність у його структурі службу логістики туризму, яка б відповідала за постачання матеріально-технічних ресурсів, їх складування, управління запасами, координувала б свою діяльність з транспортним підрозділом, відділом маркетингу, іншими службами. Така служба повинна мати необхідне інформаційне забезпечення і бути укомплектована фахівцями, які пройшли базову підготовку з логістики.

22. Для забезпечення подальшого розвитку різних форм туризму в Україні і активного формування конкурентоспроможних туристичних продуктів органам влади та органам місцевого самоврядування слід передбачити у регіональних стратегіях і програмах розвитку туризму заходи щодо сприяння налагодженню системи комунікації між суб'єктами туристичного бізнесу, котра дозволить розширити існуючу клієнтську базу за допомогою використання інформації стосовно уподобань споживачів, на основі яких буде удосконалено туристичний продукт, щоб він став більш привабливим, та визначити сутнісні детермінанти споживчої поведінки і оцінити якість змін, що відбулися, на рівні певних сегментів споживачів.

23. З метою належного забезпечення прав та законних інтересів громадян-споживачів туристичних послуг необхідно внести зміни до законодавства щодо посилення відповідальності туроператорів і турагентів за збитки, що можуть бути заподіяні туристу в разі виникнення обставин його неплатоспроможності чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, які пов'язані з необхідністю покриття витрат туриста з його повернення в місце проживання (перебування), відшкодування вартості ненаданих послуг, передбачених договором, шляхом встановлення вимог обов'язкової наявності у них гарантованого фінансового забезпечення такої відповідальності у розмірі, що дорівнює сумі їхніх зобов'язань перед туристами щодо надання послуг до повного виконання договору на туристичне обслуговування. При цьому слід передбачити, що дохід туроператорів і турагентів формується шляхом відображення платежів туристів через рахунок 69 «Доходи майбутніх періодів», і тільки після виконання умов договору на рахунок 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг».

24. Визнати за необхідне проведення наукових досліджень з проблем державного контролю якості надаваних (наданих) туристичних послуг, застосування механізмів моніторингу якості таких послуг, критеріїв оцінки якості і порядку здійснення оцінки якості туристичних послуг з метою розробки обґрунтованих пропозицій щодо законодавчого врегулювання цього питання відповідно до сучасних вимог щодо державного контролю та пріоритетних напрямів розвитку туризму, визначених державою.

25. З метою визначення вагомості туризму для національної економіки, обсягів туристичного споживання, економічної ефективності суб'єктів туристичної діяльності для держави та забезпечення якості туристичних послуг необхідно запровадити у державній статистиці сучасний механізм збору і обробки статистичної інформації щодо туризму в системі сателітних рахунків згідно з міжнародними рекомендаціями, що дасть змогу оцінити внесок туризму в економіку країни, агрегувати значний обсяг первинних даних стосовно туристичної діяльності і відстежувати динаміку галузі туризму у валовому національному продукті країни.

26. Реалізація завдань глави 16 «Туризм» Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію країни та ЄС, Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року та цілей Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» потребує істотного вдосконалення спеціального законодавства про туризм, приведення його у відповідність із законодавством Європейського Союзу та іншими міжнародними актами у сфері туризму. Для цього невідкладно має бути розроблена нова редакція Закону України «Про туризм», який був прийнятий ще у вересні 1995 року, з тих пір зазнав лише незначних косметичних змін і нині містить багато положень, що суперечать іншим законам України і міжнародним документам.

27. 19. З метою забезпечення високих темпів розвитку туристичної індустрії, насамперед на регіональному рівні, пропонується прийняти відповідні нормативно правові акти стосовно:

- удосконалення управління економічною безпекою суб'єктів господарювання туристичної та курортно-рекреаційної сфери, безпекою життєдіяльності споживачів їх послуг;
- подальшого розвитку таких перспективних напрямів курортно-рекреаційного туризму, як духовний, спортивний, зелений, пригодницький, кулінарний тощо;
- удосконалення державної соціальної політики, спрямованої на забезпечення доступності туристичних та курортно-рекреаційних послуг для малозабезпечених верств населення, осіб з особливими потребами та інших форм доступного туризму.

28. Звернути увагу всіх учасників туристичного ринку України на те, що забезпечення їхньої ефективної взаємодії і реалізації потенціалу організаційного, економічного і фінансового механізмів регулювання розвитку сфери туризму та курортів їхня діяльність має враховувати бізнес-інтереси суміжних галузей, узгоджуватися з стратегічними пріоритетами розвитку туристичних дестинацій, соціокультурними особливостями територіальних громад, відповідати трендам макрорегіональних перспектив розвитку туризму.

29. Необхідно забезпечити повну реалізацію положень і можливостей Протоколу про сталий туризм до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, який вчинений 27 травня 2011 р. і до якого приєдналася Україна у лютому 2017 р., спрямованих на збалансований та ефективний розвиток туристично-рекреаційної галузі у Карпатах, зокрема шляхом:

- розроблення та реалізації регіональних і місцевих програм розвитку інвестиційної діяльності на території гірських районів України, спрямованих на заміщення державного бюджетного фінансування проектів розвитку їх економіки (у т.ч. з визначенням серед пріоритетних сфер інвестування туристично-рекреаційного комплексу) шляхом створення інвестиційних фондів, кластерів, інших об'єктів інвестиційної інфраструктури, у тому числі транскордонних, залучення коштів іноземних інвесторів, трудових мігрантів;
- збільшення обсягів та практик використання механізмів державно-приватного партнерства, у т.ч. у формі концесій, для реалізації проектів з модернізації туристичної та транспортної інфраструктури, освоєння природних ресурсів (джерел мінеральних вод, лікувальних грязей), реконструкції, збереження та реставрації культурних пам'яток;

- розроблення механізмів надання туристичних об'єктів та природних ресурсів у довготривалу оренду за умов капітальної реставрації, належного утримання пам'яток архітектури, відкритого доступу до них, забезпечення умов дотримання екологічної безпеки;

- звільнення від сплати податку на прибуток новозбудованих та модернізованих підприємств туристично-рекреаційної сфери у гірських районах (санаторно-курортні заклади, інші заклади колективного розміщення, бювети, грязелікарні, відпочинкові комплекси, які надають послуги проживання та харчування для туристичних груп) терміном на 10 років (із внесенням відповідних змін до Податкового кодексу України);

- активного залучення суб'єктів туристично-рекреаційного бізнесу до проектів транскордонного співробітництва, зокрема, у грантовій Програмі транскордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства «Польща-Білорусь-Україна 2014-2020».

30. Однією із найбільш поширених і перспективних організаційних форм розвитку ринку туристичних послуг України є формування туристичних кластерів, що актуалізує завдання поширення серед туристичних компаній України знань про переваги кластерної моделі співробітництва, ефективні види кластерів та процеси кластероутворення, досвід і попередню оцінку доцільності й ефективності кластерів, що формуються, а також потребує вдосконалення типології кластерів, розширення переліку критеріїв їх класифікації, розробки технології формування туристичних кластерів та розробки і затвердження на регіональному і загальнодержавному рівні відповідної стратегії становлення кластерних ініціатив туристичних компаній на ринку туристичних послуг України.

31. Необхідно підвищити роль об'єднань суб'єктів туристичного ринку як неприбуткових саморегульованих організацій, які б могли взяти на себе ряд функцій в частині організації і сприяння розвитку вітчизняного туристичного ринку, зокрема поширення і розвитку системи добровільної стандартизації туристичної діяльності з урахуванням вимог конкурентного середовища і інтересів споживачів, консультування і надання юридичної допомоги, захисту прав і інтересів туристів, поширення інформації про вітчизняні туристичні продукти та об'єкти туризму історико-архітектурного і культурного характеру, а також могли б здійснювати загальну координацію підприємницької діяльності у сфері туризму.

* * *

Реалізація викладених вище пропозицій та врахування висновків учасників Пленуму у роботі органів влади, органів місцевого самоврядування, всіх суб'єктів ринку туристичних і пов'язаних з ними послуг сприятиме належній реалізації державної політики щодо розвитку сталого туризму, виконанню відповідних державних і регіональних стратегій та програм, впровадження кращого досвіду інших країн, посиленню конкурентоспроможності і ділової активності вітчизняних туристичних підприємств, інших галузей туристичної індустрії та досягненню, у підсумку, подальшого зростання іміджу України у світі як привабливої, вражаюче цікавої, бажаної і безпечної для туризму і подорожей країни.

Учасники Пленуму einstайно прийняли рішення оприлюднити матеріали Пленуму на сайті Спільки та видати їх окремою брошурою для поширення серед членів Правління Спільки, її наукових секцій і регіональних осередків, органів влади та органів місцевого самоврядування, вищих навчальних закладів, які готують фахівців у сфері туризму, та ряду науково-дослідних установ, що займаються проблематикою туристичної діяльності.